

5.1.4 Forma dramatické výchovy a provozní podmínky práce

Vliv na volbu předlohy má především to, zda jde o dramatickou výchovu zájmovou, mimoškolní, nebo školní, povinnou, či volitelnou.

Zájmová mimoškolní činnost se vyznačuje tím, že se při ní scházejí děti z vlastního rozhodnutí, většinou velmi silně motivované a kultivované, k umění a literatuře převážně vedené i v rodině, ochotné a schopné věnovat se aktivitám přesahujícím kvalitativně i kvantitativně běžný standard, většinou i dostatečně tvořivé. To vytváří podmínky, aby byl při volbě předlohy kladen silný akcent na uměleckou hodnotu. Zpravidla také v té či oné míře přichází v úvahu veřejné vystupování, ať již kolektivní anebo sólové (přednes). Texty pro případnou interní práci mají pak převážně průpravný charakter, tj. měly by dávat příležitost k osvojování nejrůznějších dramatických dovedností a vědomostí, týkajících se jak technik a projevu hráčů, tak tvarování produktu.

Ale existují i zájmové kroužky na základních školách nebo při školních družinách, do nichž děti docházejí spíše ze zájmu o jakoukoli aktivitu, o jakékoli prostředí, kde potkají vstřícného a chápavého dospělého i dobré kamarády. Pak výše zmíněné speciální předpoklady chybějí a záleží velmi na vedoucím, nakolik dokáže tyto děti připoutat k soustavné činnosti, ale i na vnějších okolnostech (např. na potřebě dětí v určitou dobu odcházet kvůli dopravě nebo návratu rodičů z práce apod.).

U školního dramatu záleží na tom, zda jde o uplatnění dramatických postupů ve vyučování různým předmětům (dějepis, čeština, občanská výchova apod.), nebo o samostatný vyučovací předmět, povinný či (povinně) volitelný.

V prvním z uvedených případů je kritériem volby jednoznačně učební látka, z níž se vyjímají pro dramatické zpracování ty části, které obsahují dramatický prvek, a jejichž rozsah dovoluje tento typ práce do běžných hodin předmětu zařadit, aniž by tím bylo ohroženo probrání ročníkového penza.

U samostatného předmětu – povinného, stejně jako povinně volitelného či nepovinného – je situace složitější. Ve všech těchto případech je možné plán práce budovat zcela nezávisle na látce ostatních předmětů, zaměřit ji především k osobnímu rozvoji žáků a podle toho volit také látky. Je však také možné zčásti nebo zcela zahrnout do plánu látky, které navazují na výuku v některém předmětu či předmětech, zejména těch, které vyučuje učitel dramatu nebo s jejichž učiteli se na tom domluví na základě jejich porozumění pro dramatickou výchovu a její výukové možnosti. Lze tu rovněž uplatnit metodu projektů, jejichž látka jde napříč osnovami. Pak je hlavním, i když

zdaleka ne jediným pramenem látek osnova výuky, rozšířená jednak o odbornou a populárně naučnou literaturu, ale mnohdy i o beletrii (např. historická povídka nebo román ve vztahu k látkám dějepisným, cestopis k tématům zeměpisným, pohádka dívčího typu k tématům z rodinné výchovy atp.)

Důležité ovšem je, zda se žáci k dramatické výchově přihlásili zcela dobrovolně (nepovinná dramatická výchova), zčásti dobrovolně (volitelná dramatická výchova v 7.–9. roč. ZŠ, jíž se mnohdy účastní i málo motivovaní žáci, protože se nedostali na nějaký atraktivní předmět, např. počítače apod.), nebo zda je určena všem žákům určitého ročníku povinně. Míra dobrovolnosti, a tedy i druh motivace velmi výrazně ovlivňují volbu v tom smyslu, jímž jsme se zabývali v subkapitole Nevýhody a rizika původních látek.

Volbu látky ovlivňuje její určení pro některou specifickou oblast, například speciální pedagogiku nebo sociální služby. Pro práci s romskou skupinou bude zpravidla nutné zvolit látku, která jejím členům umožní uplatnit smysl pro zpěv, hudební projev, tanec a rytmus, pro nápadnou zdobnost kostýmů, pro exhibici a která případně bude ještě k tomu založena na tématu, které se nějak dotýká problémů romské menšiny. Naopak u dětí nevidomých nebo fyzicky postižených lze volit látku komornějšího typu, dovolující uplatnit spíše nenápadné, ale o to hlubší hodnoty; pro neslyšící přichází v úvahu pantomima, a tedy látky s výrazným pohybovým projevem atd. atd.

Provozní podmínky většinou neomezují volbu látky pro interní práci, pokud se výjimečně nestane, že práce musí probíhat ve třídě s lavicemi, a tudíž ve zcela omezeném prostoru. Látka pro takové podmínky musí dovolovat práci převážně se slovem a s minimem pohybu z místa. Častěji se stává, že provozní podmínky jsou omezeny jinými nedostatky, jako je malá nebo naopak neúnosně velká či průchozí místnost atp. Ty však mívají na volbu látky menší vliv.

5.2 Kritéria ve vztahu k vlastnostem látky

5.2.1 Co hledat

První věc, po které pedagog při četbě literatury (stejně jako při zkoumání neliiterárního námětu) pátrá, je *téma*, tj. „o čem to je“, co dané dílo sděluje čtenáři a může sdělit i hráčům, jaké životní vztahy či situace nebo problémy osvětluje a současně také, zda toto sdělení je aktuální a živé a zda je – zejména v případě látek s námětem z jiných dob či odlehlých krajů – univerzální, platné také teď a tady. Téma je svorníkem celého díla, je základem jeho obsahu.

Původní význam řeckého *θέμα*, *théma* je „to, co stojí v popředí, co je v centru sdělení“. Vedle hlavního tématu mívá literární dílo ještě témata vedlejší, podružná. To je velmi důležité z hlediska volby látky pro dramatické zpracování, protože rozsáhlejší a složitější dílo dovoluje vyjmout jeho určité části, které mají bohatší strukturu témat anebo umožňují téma interpretovat různým způsobem, posunem nebo výběrem jednotlivých složek díla (vypuštění či dodání postav, situací, aktivit), jejich zdůrazněním či potlačněním.

Tématem může být myšlenka, vztah, problém k řešení, není jím však pouhé pojmenování námětu nebo motivu zvoleného díla.

■ PŘÍKLADY

Božena Němcová: Slovenské pohádky / Mahulena, krásná panna

O Slunečníku, Měsíčníku, Větrníku, o krásné Ulianě a dvou tátošíkách / O Slunečníku, Měsíčníku, Větrníku, o krásné Ulianě a dvou kouzelných koních: *V interpretaci pohádky lze položit důraz na téma třinácté komnaty, tj. na překročení zákazu z pouhé nudy, z nespolehlivosti, lehkověrnosti, zvědavosti, pošetilosti, za což zaplatí hrdinova blízká bytost – a on ji pak musí těžce vykoupit. Jako vedlejší téma lze zvolit i motiv starého koně na smetišti, který je ve skutečnosti koněm kouzelným (zdání klame, nevěřit efektům), a motiv vzájemné pomoci v rodině (pomoc švagrů).*

Růžový puk / Růžové poupě: *Příběh, známý především jako Kráska a zvíře (např. v Hrubínově převyprávění), obsahuje téma sebeobětování pro blízkého člověka – otce, potom i pro prince zakletého do obludy, téma schopnosti nést svůj osud: „Měla dobré a odvážné srdce...“ – „Co na mne čeká, všechno přetrpím...“ – „Co se stalo, odestát se nemůže...“ – dívka vysvobodí prince tím, že v noci mlčky přetřpí útoky oblud.*

O třech zakletých knížatech: *Tři zakletá knížata – medvěd, orel, ryba – si postupně odvedou tři dcery zchudlého otce a darují mu za ně velké bohatství. Otec podvkrát jejich dary utratí, potřetí však s nimi nakládá rozumně – otec je nositelem vedlejšího tématu lehkomyšlnosti. Hlavní téma: sestry hledá jejich bratr, který se narodil až po jejich odchodu, obětuje se pro rodiče, kterým se stýská po dcerách. Je tu téma pomoci mezi příbuznými, silného rodinného pouta – všichni si pomáhají navzájem, všichni se také navzájem rádi setkávají.*

Kinkaš Martinko: *Tématem příběhu je lež a podvod z hlouposti, bezradnosti, snad i pýchy, neoprávněného zisku (zlato za dceru, která je ve skutečnosti neschopná splnit úkol příst zlato), z toho pak vyplyne pro dceru nebezpečí, které*

překoná díky své dobrotě: obdaruje žebráka, který jí pomůže, když vyslechl Kinkašovo chvástání. I u Kinkaše se vrací motiv pošetilé chvástivosti. Uplatňuje se tu životní postoj „ono to nějak dopadne“. Pohádka je dobře známá i ve variantě bratří Grimmů pod názvem Dupynoška, kde je vnitřní konflikt hlavní hrdinky o to těžší, že je v sázce její právě narozené dítě. Musí ovšem také vynaložit mnohem víc energie a vynalézavosti na zjištění jména svého pomocníka.

O dvanácti měsíčkách: V pohádce dominuje téma hodnoty lidské slušnosti. Maruška na rozdíl od macechy a Holeny vždy slušně pozdraví, slušně požádá o možnost se ohrát, chová se skromně a ohleduplně k druhým a za to je odměněna. Podobné téma najdeme ještě v týchž sbírkách v pohádkách **Pamodaj šťastna, lavička / Pánbůh dej štěstí, lávko a Jak pásl Janko kobytku / Jak pásl Janko kobytku**. Pohádku *O dvanácti měsíčkách lze ale také chápat – zejména v práci s menšími dětmi nebo s dětmi, které mají potíže se svou pozicí v rodině – jako model rodiny, kde se jeden člen svou dokonalostí pyšní (nebo je rodiči vyzdihován jako příklad) a tím vyvolává nevráživost sourozenců (podobně ovšem lze vyložit i některé jiné pohádky s macechou a dcerami vlastními i nevlastními, jako je Popelka a další).*

Další element, po němž při volbě látky pro dramatické aktivity pátráme, je *dramatická situace*, s ní související eventuální *konflikt*, a tedy i možnost rozvíjení dramatického děje. Dramatická situace a konflikt jsou založeny na střetnutí dvou či více vůlí, chtění, životně důležitých zájmů postav, a to tak silných, že neodvolatelně vedou k jednání. K podstatě dramatu patří mimořádnost a životní naléhavost motivací a jednání, ne však nutně mimořádnost a výjimečnost prostředí, vnějších okolností a většinou ani charakterů. Mimořádnost není tedy dána zvnějšku, tím, čemu se hovorově říká „drama“ jakožto zvlášť drásající událost, ani mimořádnými okolnostmi, nýbrž mimořádným a výjimečným tlakem potřeb a zájmů postav. Tato neodvolatelná motivace a konflikt – střetnutí dvou vůlí, který z ní plyne, vedou k rozvinutí dramatického děje.

■ PŘÍKLAD VZNIKU DRAMATICKÉHO DĚJE

Lohengrin: *Telramund chce i za cenu porušení slibu, daného umírajícímu vévodovi, získat ruku Elsy. Ona se stejně energicky jeho naléhání brání. V její motivaci hraje (či může hrát) roli to, že Telramund je společensky níže postavený, že z jeho jednání je zřejmý zisťný úmysl, ale může to být i neodbytnost, vtíravost jeho jednání, případně i obtížně definovatelný „nepřekonatelný odpor“ k jeho osobě. Vůle*